

บทที่ 3

การฝึกหัดตัวอากาศตไลในการแสดงโขน

บทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการฝึกหัดเบื้องต้นของตัวยักษ์ ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของผู้แสดงในบทตัวยักษ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอากาศตไล โดยจะกล่าวถึงการฝึกหัดเบื้องต้นของตัวยักษ์ การฝึกกิริยาตัวอากาศตไล การคัดเลือกผู้แสดง อุปนิสัยของผู้แสดงตัวอากาศตไล

3.1 การฝึกหัดเบื้องต้น

ผู้แสดงตัวอากาศตไลต้องฝึกหัดขั้นพื้นฐาน กระบวนท่ารำเบื้องต้น ตลอดจนแม่ท่ายักษ์ และกระบวนท่าเฉพาะของตัวอากาศตไล

ผู้ที่ได้รับการฝึกหัดจะปฏิบัติท่ารำตามครูผู้ถ่ายทอด โดยผู้ที่ได้รับการฝึกหัดแต่งกายด้วยชุดฝึกปฏิบัติ กล่าวคือ สวมเสื้อคอกลมแขนสั้นสีขาว นุ่งผ้าโจงกระเบนสีแดง

ปฏิบัติตามครูผู้ถ่ายทอด โดยนายประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ ได้กล่าวถึงวิธีการฝึกหัดตัวยักษ์ และการฝึกหัดเบื้องต้นของตัวอากาศตไล ว่า

“การฝึกหัดเบื้องต้นของตัวยักษ์ทั่วไป โดยเริ่มตั้งแต่ การตบเข่า การถองสะเอว และการเดินเส้า ผู้ฝึกทุกคนต้องฝึกสำหรับผู้แสดงโขนทุกคน ต่อจากนั้นก็จะเป็นการออกแม่ท่าหรือฝึกแม่ท่ายักษ์ โดยเริ่มตั้งแต่ท่าที่ 1 จนถึงท่าที่ 5 ให้เกิดความชำนาญในการจดจำและการปฏิบัติท่ารำของตัวยักษ์ ต่อจากนั้นจึงเริ่มการฝึกกระบวนท่าเซ็ดของตัวยักษ์จนเกิดความแม่นยำทั้งกระบวนท่ารำ และความอดทนในการปฏิบัติท่ารำเป็นเวลานาน ๆ ต่อจากนั้นจึงได้ฝึกกระบวนท่าของอากาศตไล เช่น การเดินหลบเข่า ท่าเขินอาย ท่าโกรธ สะบัดค้อน ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของอากาศตไล”¹

¹สัมภาษณ์ นายประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ, อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 10 กันยายน 2543.

การฝึกหัดเบื้องต้นของตัวอักษรทั่วไป จึงมีขั้นตอนการฝึกหัดดังต่อไปนี้

ลำดับที่ 1 การฝึกหัดเบื้องต้น

1.1 ตบเข้า

1.2 ถองสะเอว

1.3 เต็นเสา

ลำดับที่ 2 การถีบเหลี่ยม

2.1 การตัดมือ

ลำดับที่ 3 การฝึกหัดแม่ท่ายักษ์

ลำดับที่ 4 การฝึกหัดกระบวนท่าเฉพาะอากาศไต

ลำดับที่ 5 การฝึกบทบาทอากาศไต

จากหนังสือคู่มือการสอนนาฏศิลป์โขน (ยักษ์) เล่ม 1 ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ ได้กล่าวถึงเหตุผลในการฝึกหัดเบื้องต้นว่า

“การฝึกหัดเบื้องต้น เป็นการเตรียมตัวให้ผู้ฝึกเกิดความเคยชินกับจังหวะพื้นฐานในการฝึกหัดเพราะเหตุว่า จังหวะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการฝึกหัดกระบวนท่ารำ ประสาทสัมผัสเกี่ยวกับเรื่องจังหวะเป็นสิ่งที่ผู้ฝึกต้องเรียนรู้และฝึกฝน

ประการที่สอง เป็นการฝึกให้รู้จักการเคลื่อนไหวอวัยวะที่สำคัญตามท่าทางนาฏศิลป์ เช่น ลำตัว คอ ไบหน้า เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างจังหวะกับการเคลื่อนไหวร่างกาย

ประการที่สาม เป็นการฝึกให้เกิดความอดทนต่อสภาพร่างกาย เพราะในการแสดงจำเป็นต้องใช้พลังกำลังในการแสดงที่ค่อนข้างยากและเป็นเวลายาวนาน การฝึกให้เคยชินกับสภาพเช่นนี้เป็นประโยชน์โดยตรงกับการแสดงดังกล่าวแล้วยังเป็นการทำให้ผู้ฝึกมีร่างกายแข็งแรงประดุจการออกกำลังกายในการเล่นกีฬาอีกด้วย”²

² “การสอนนาฏศิลป์โขนระดับขั้นต้น”, คู่มือการสอนนาฏศิลป์โขน (ยักษ์) เล่ม 1 (วิทยาลัยนาฏศิลป์ภาควิชานาฏศิลป์ไทย, 2532), หน้า 13.

การฝึกหัดเบื้องต้นผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการฝึกหัดออกเป็นดังนี้คือ

ภาพที่ 3 : การตบเข่า

การตบเข่า คือ การฝึกให้โสดประสาทมีความเคยชินกับจังหวะ มีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

ให้นักเรียนนั่งพับเพียบ เข่าแถว-บนพื้นราบไปทางเดียวกันจะซ้ายหรือขวาก็ได้ โดยปกติเมื่อเริ่มฝึกหัดไปนาน ๆ เข่าเด็กนักเรียนเกิดเมื่อย ให้สลับมาอีกทางหนึ่งก็ได้แล้วแต่ครูผู้ฝึกจะเห็นสมควร การกลับแถวนั่งพับเพียบครูผู้ฝึกหัดควรเป็นผู้บอกให้นักเรียนเปลี่ยนเพื่อความพร้อมเพียงและสวยงาม นักเรียนตั้งลำตัวและส่วนศีรษะให้ตรงเปิดปลายคางเล็กน้อย แขนฝ่ามือทั้งสองข้างคว่ำลงให้ฝ่ามือประทับลงบนเข่า

การนั่งพับเพียบให้ลำตัวและศีรษะตั้งตรงนั้น ปฏิบัติได้ดังนี้ เมื่อนั่งพับเพียบทางขวา (หันเท้าไปทางขวา) ฝ่าเท้าซ้ายจะแนบกับปลายเข่าขวา (ไม่นั่งทับเท้า) ฝ่าเท้าขวาจะหักข้อเท้าให้ปลายเท้าชี้ไปทางด้านข้าง

ลำตัวตั้งตรงเปิดปลายคาง (หน้าไม่ก้ม) ตามองตรงไปด้านหน้ามือที่วางบนเข่าให้มีลักษณะเตรียมพร้อม นิ้วแนบชิดกันและให้เปิดศอก (กางข้อศอก) ออกไปเล็กน้อย

เมื่อได้ยินสัญญาณจากครูผู้ฝึกวิ่งไม้และเคาะจังหวะ 1 ครั้ง ให้นักเรียนยกมือขวาขึ้นอยู่ในระดับไหล่ของตน เมื่อตบมือขวาลงบนเข่าขวาให้นักเรียนนับ 1 แล้วให้นักเรียนยกฝ่ามือซ้ายขึ้นไว้ในระดับไหล่ของตนอีก

ตบฝ่ามือซ้ายลงบนนับ 2 และให้ยกฝ่ามือขวาที่อยู่ระดับไหล่ตบลงบนเข่าอีกนับ 3 พร้อมทั้งยกฝ่ามือซ้ายค้างไว้

เริ่มต้นใหม่ให้นักเรียนตบมือซ้ายลงบนเข่านับ 1 พร้อมทั้งยกมือขวาไว้

ตบมือขวาลงบนนับ 2 พร้อมทั้งยกมือซ้าย

ตบมือซ้ายลงบนนับ 3 พร้อมทั้งยกมือขวาไว้

ปฏิบัติสลับกันไปมาเช่นนี้ จนกว่านักเรียนจะปฏิบัติได้พร้อมกันและมีจังหวะสม่ำเสมอ การปฏิบัติท่าตบเข่าโดยที่ครูเป็นผู้ควบคุมและกำกับจังหวะดังกล่าวนี้ เรียกว่า ฝึกหัดแบบปิดจังหวะ*

เมื่อนักเรียนสามารถปฏิบัติตบเข่าปิดจังหวะได้สม่ำเสมอพร้อมเพรียงดีแล้ว ขั้นต่อไปคือการฝึกตบเข่าแบบเปิดจังหวะ

ครูผู้ฝึกจะวิ่งไม้ นักเรียนที่นั่งพับเพียบอยู่และพร้อมที่จะปฏิบัติ

ครูเคาะไม้ 1 จังหวะ นักเรียนยกมือขวาขึ้น

ครูเคาะไม้ 2 จังหวะ นักเรียนตบฝ่ามือขวาลงบนนับ 1 ยกมือซ้ายพร้อมตบลงบนนับ 2 ยกมือขวาขึ้นตบลงบนนับ 3 พร้อมทั้งยกมือซ้ายขึ้น (นับ 1-2-3 ติดต่อกัน)

วิธีการปฏิบัติโดยครูกำหนดจังหวะเคาะไม้ 2 ครั้ง ให้นักเรียนปฏิบัติติดต่อกัน 1-2-3 นี้ เรียกว่า เปิดจังหวะ**

ท่าตบเข่านี้จะเห็นได้ว่าแบ่งขั้นตอนในการปฏิบัติได้เป็น 3 จังหวะ วัตถุประสงค์สำคัญของทำนี้ มุ่งให้ผู้ฝึกเข้าใจในจังหวะพื้นฐานเบื้องต้นแรกคือ จังหวะ 1-2-3 เพื่อนำไปใช้ในกระบวนการแม่ท่าต่อไป

* ปิดจังหวะ หมายถึง ปฏิบัติที่ละขั้นตอนอย่างช้า ๆ โดยที่ครูผู้ฝึกเป็นผู้ควบคุมจังหวะและกำหนดจังหวะ

** เปิดจังหวะ หมายถึง การปฏิบัติท่ารำติดต่อกันไปตามจังหวะของเพลงดนตรีต่อเนื่องกันไป

ภาพที่ 4 : การถองสะเວ

การถองสะเວ คือการฝึกการเคลื่อนไหวใบหน้าและลำคอ โดยมีวิธีปฏิบัติคือ นักเรียนจะอยู่ในท่านั่งฝึกเช่นเดียวกับท่าตบเข่า เมื่อครูให้จังหวะนักเรียนยกแขนทั้งสองงอข้อศอกให้ห่างจากลำตัวไปด้านหลังประมาณ 1 ฝ่ามือ กำมือและหักข้อมือเข้าหาลำตัว ต่ำกว่าหัวไหล่เล็กน้อย ศอกขวากระทัดเข้ากับสะเວขวา เວจะยกเอียงไปตามแรงกระแทกของศอก พร้อมกันนั้นก็ให้ยกคอไปทางบ่าซ้าย ยึดศอกซ้ายออกไปเล็กน้อย

ยกคอ คือการแข็งลำคอเอียงศีรษะไปด้านหลังด้านใดด้านหนึ่งในลักษณะที่เรียกว่า ทิ้งปลายหู ครูเคาะจังหวะให้นักเรียนกระทัดศอกซ้ายเข้ากับสะเວซ้าย ยกคอไปทางบ่าขวา เมื่อกระทัดศอกขวาเข้ากับสะเວขวาให้ยกคอไปทางบ่าซ้าย

ปฏิบัติสลับกันไปมาเช่นนี้ให้เกิดความพร้อมทั้งกับจังหวะที่ครูผู้ฝึกเคาะไม้ให้
ทำตองสะเอวนี้ เป็นการฝึกให้นักเรียนได้เริ่มเรียนรู้วิธีการยกเข่า ลำตัว ยกคอ ยกไหล่และ
ใบหน้าได้คล่องแคล่ว เพื่อให้อวัยวะตอนบนของร่างกายสามารถอ่อนไหวไปได้ตามความต้องการ
ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการเรียนเบื้องต้น

การเดินเสา

ภาพที่ 5 : การเดินเสา

การเดินเสา เป็นการฝึกหัดการเคลื่อนไหวเบื้องต้นตั้งแต่เอวลงมา โดยมีวิธีปฏิบัติดังนี้
 นักเรียนอยู่ในลักษณะนั่งพับเพียบ ครูให้จังหวะ 1 ครั้ง นักเรียนก็นั่งคุกเข่า
 จังหวะที่ 2 ให้นักเรียนก้าวเท้าขวาขึ้นตรงหน้าตนเอง (พร้อมทั้งยกกันขึ้น)
 จังหวะที่ 3 ให้นักเรียนลุกขึ้นชักเท้าซ้ายมาวางรวมกับเท้าขวาอยู่ในท่ายืนตรงเข้าแถวหัน
 หน้าไปในทิศทางเดียวกัน

จังหวะที่ 4 ให้นักเรียนแยกเท้าขวาไปทางด้านข้าง ย่อเหลี่ยมยื่นแขนตรงตั้งปลายมือ มือ
 ทั้งสองชิดกัน

ย่อเหลี่ยม , ลงเหลี่ยม หมายถึง การย่อเข้าทั้งสองข้าง หันปลายเท้าให้ชี้ไปทางด้านข้าง
 ท่อนขาส่วนปลายตั้งฉากกับพื้น น้าหนักอยู่ตรงกลาง

หมายเหตุ การเดินเสาแต่โบราณนักเรียนที่รับการฝึกหัดจะจัดแถวยาวติดต่อกัน คนแรก
 จะยื่นแขนให้ฝ่ามือทั้งสองแตะที่เสาโรงฝึกคนต่อมาฝ่ามือทั้งสองจะแตะที่เสาแถวผู้ฝึกคนต่อ ๆ มา
 ด้วยเหตุที่เดินเกาะติดกับเสาตัวเอง จึงใช้เรียกเป็นชื่อท่าฝึกหัดว่าท่าเดินเสาสืบต่อมา

ปัจจุบันท่าเดินเสาจัดรูปแบบในการฝึกหัดเสียใหม่ รูปแบบดำเนินติดต่อกจากการนั่งฝึกทำ
 ตบเข้า ถองสะเอว เมื่อนักเรียนลุกขึ้นยืนเดินเสาก็จะอยู่ในตำแหน่งเดิม แขนทั้งสองของผู้ฝึกจะ
 เหยียดตรง ฝ่ามือชิดกัน ตั้งปลายมือ และเมื่อฝึกหัดไปได้ระยะหนึ่ง นักเรียนเกิดความเมื่อยล้า จึง
 ให้ลดมือทั้งสองลงตั้งวงที่หน้าขาทั้งสองข้างตามประเภทของตัวโยนยักษ์ตั้งวงคว่ำมือ

เมื่อนักเรียนย่อเข้า แเบะเหลี่ยม ยื่นแขนตรงไปด้านหน้าแล้ว จากนั้นครูผู้ฝึกเคาะจังหวะอีก
 ครั้งหนึ่ง นักเรียนทั้งหมดยกเท้าขวาขึ้นแล้วกระโดดลงบนพื้นพร้อมทั้งยกเท้าซ้ายขึ้น นับ 1

กระโดดเท้าซ้ายลงบนพื้นพร้อมทั้งยกเท้าขวาขึ้น นับ 2

กระโดดเท้าขวาลงบนพื้นพร้อมทั้งยกเท้าซ้ายขึ้น นับ 3

จากนั้นครูผู้ฝึกจะเคาะจังหวะให้นักเรียนกระโดดเท้าซ้ายลงสลับกับเท้าขวา ให้นักเรียน
 เดินเช่นนี้สลับกันไปมาจนกว่าจะเห็นว่าพร้อมกัน

ในขั้นต่อไปเมื่อนักเรียนลงเท้าย่อเหลี่ยมเดินเสาอยู่ในลักษณะที่ครูผู้ฝึกเห็นว่าพร้อมกัน
 แล้ว จากนั้นฝึกหัดให้นักเรียนรู้จักวิธีนับ โดยผู้ฝึกหัดด้วยยักษ์นับเท้าขวาเป็นหลัก

หลักของการนับของฝ่ายยักษ์ ลงเท้าขวานับ 1 แล้ว เดินต่อไปตามจังหวะอีก 4 จังหวะ จะลง
 ด้วยเท้าขวาอีกครั้งนับเป็น 2 (1-2-3-4 = 1) ปฏิบัติต่อไปเช่นนี้ตามคำสั่งของครูผู้ฝึก

การนับเดินเสาจะใช้เวลายาวนานเท่าใดขึ้นอยู่กับพิจารณาของครู โดยปกติเมื่อเดินได้
 พร้อมกันแล้ว ครูจะให้นับ 100 แล้วหยุด จากนั้นจะปฏิบัติทำต่อทำยอีกเล็กน้อยตามประเภทของ
 ตัวโยน

ยักษ์ เมื่อนับครบจะหยุดลงตั้งเหลี่ยมจากนั้นปฏิบัติท่าตะลึงตึกแล้วยึดกระบะเท้าซ้ายลงเหลี่ยมให้น้ำหนักอยู่ที่กลาง เมื่อยึดเข้าแล้วยุบตัวลงให้ซีกเท้าขวาмаเก็บ (ชอยเท้าถึ) ขยับยกเท้าขวาแล้วยึดกระบะวางเท้าลงเหลี่ยมให้น้ำหนักอยู่ที่กลาง

คำว่ายึดกระบะหรือยึดกระบะทก มีความหมายเดียวกัน หมายถึง การยกขาข้างใดข้างหนึ่ง อีกขาหนึ่งยืนอยู่ในลักษณะงอเข้าแล้วยึดให้สุดเข้า ทั้งน้ำหนักพร้อมทั้งวางเท้าที่ยกลงเหลี่ยม

วิธีการเดินเสา เป็นการฝึกให้รู้จักใช้อวัยวะท่อนล่างให้คงที่ มีกำลังขาที่แข็งแรงอย่างทีเรียกว่า "กำลังอยู่ตัว" เพราะในการแสดงจะใช้พลังขาในการเดินค่อนข้างมาก

การถีบเหลี่ยม

ภาพที่ 6 : การถีบเหลี่ยม

การถีบเหลี่ยม หมายถึง การตัดส่วนขาให้แยกออกจากกัน โดยให้ผู้ปฏิบัตินั้นยืนย่อตัว กำหนดให้ช่วงแผ่นหลังนั้นทับกับเสामัดขนาดใหญ่อพสมควรโดยประมาณความกว้าง 6 นิ้วขึ้นไป ทั้งนี้เพื่อความพเหมาะกะกับส่วนความกว้างกับแผ่นหลัง จากนั้นครูผู้ทำการถีบเหลี่ยมนั่งหันหน้า เข้ากับผู้ที่ถูกถีบโดยใช้ปลายเท้ายันที่บริเวณเข่าทั้งสองข้างให้กางออกไปประมาณ 90 องศา ทิ้งไว้สักครู่หนึ่งแล้วจึงค่อย ๆ คลายออก และให้ผู้ถูกถีบเหลี่ยมนั้นยืดตัวขึ้นให้สุดเข่าแล้วผู้ถีบจะใช้เท้า คลึงบริเวณเข่าทั้งสองข้าง เพื่อคลายความเจ็บปวดและเส้นของกล้ามเนื้อส่วนขา

การถีบเหลี่ยมนั้นสามารถปฏิบัติหลังจากการเดินเสาของทุก ๆ วัน เพื่อให้เกิดความทรงตัวของเหลี่ยมเวลาตั้งเหลี่ยมแบบเต็มเหลี่ยมหรือหลบเหลี่ยมมีลักษณะคงที่

ขณะที่ถีบเหลี่ยมนั้น ครูจะให้นักเรียนส่งแขนออกมาให้ครูหักข้อมอดัดปลายมือที่ละข้าง

การดัดมือ

ภาพที่ 7 : ครูดัดมือ

การตัดมือ หมายถึง การที่ให้ผู้เรียนหรือผู้ฝึกนาฏศิลป์ไทยมีนิ้วมือที่อ่อนเรียงชิดติดกัน ส่วนของข้อมือจะหักข้อตั้งฉาก

สิ่งที่ควรเน้นในการตัดมือคือ นิ้วทั้งสี่ตั้งเรียงชิดติดกันหลบนิ้วหัวแม่มือ ในการตัดมือนั้นผู้ปฏิบัติต้องตัดข้อมือให้ตั้งฉากโดยอัตโนมัติแล้วจึงตัดบริเวณนิ้วให้อ่อนจนเกือบจะติดกับแขน เมื่อบริเวณข้อมือตัดได้ตั้งฉากดีแล้ว บริเวณนิ้วมือก็จะตั้งอ่อนไปด้านหลังได้ง่ายและสวยงาม

มีวิธีปฏิบัติดังนี้ ให้ครูผู้ฝึกนั้นนั่งในระดับเดียวกับผู้ถูกตัด และให้ผู้ที่ถูกตัดนั่งพับเพียบอยู่ใกล้กับครูผู้ฝึกแล้วยื่นแขนที่จะตัดตั้งแขนในลักษณะตั้งข้อมือนิ้วยื่นส่งมา ครูผู้ฝึกจะใช้มือขวาจับที่บริเวณข้อมือและนิ้วในลักษณะกำแล้วโน้มไปด้านหลังให้ตั้งที่สุด มือซ้ายจับบริเวณศอกของผู้ถูกตัด หายศอกขึ้น ตั้งแขน เมื่อเสร็จแล้วผู้ฝึกค่อย ๆ คลายออกแล้วนวดบริเวณมือของผู้ตัดเพื่อคลายความเจ็บปวด และเพื่อให้เส้นเอ็นนั้นยืดขยายออก

ภาพที่ 8 : การตัดมือด้วยตนเอง

การตัดมือ นอกจากครูผู้ฝึกจะเป็นผู้ตัดให้แล้ว ผู้ฝึกยังสามารถตัดมือด้วยตนเองอีกด้วย คือ

1. นั่งในลักษณะตั้งเข่าขึ้น แล้วนำแขนขึ้นวางพาดบนเข่าที่ตั้งขึ้น (จะกำหนดข้างขวาตั้งขึ้นก่อน) โดยให้ศอกหงายขึ้นและเหยียดแขนตั้ง ตั้งข้อมือขึ้น จากนั้นนำขาซ้ายมาวางทับบริเวณส่วนแขนบริเวณชิดกับข้อมือที่วางบนเข่า จากนั้นใช้มือซ้ายจับที่ปลายนิ้วขวาทับตั้งเข้าหาลำตัวจนติดกับบริเวณขาที่วางทับ ทั้งไว้สักครูหนึ่งแล้วจึงค่อยปล่อยออกแล้วปฏิบัติกับแขนอีกข้างหนึ่งต่อไป
2. ผู้ปฏิบัตินั่งตั้งเข่าทั้งสองข้างขึ้นให้ปลายเท้าชิดกันทั้งสองข้างแล้วนำมือทั้งสองข้างมาประสานนิ้วเข้าด้วยกัน และหงายมือด้านท้องแขนออกจากกัน ต่อจากนั้นนำมาวางในช่องเข่าทั้งสองข้าง และให้เข่าหนีบบริเวณศอกทั้งสองข้างเข้าหากัน พยายามให้บริเวณศอกใกล้เกือบชิดกัน ทั้งไว้สักครูหนึ่งแล้วจึงค่อย ๆ คลายออก

สิ่งที่ควรเน้นคือ พยายามอย่าให้มือที่ประสานหลุดออกจากกัน ประโยชน์ที่ได้คือ ดัดในส่วนของแขน และนิ้วให้อ่อน

ภาพที่ 9 : การนั่งชันเข่าตัดมือ

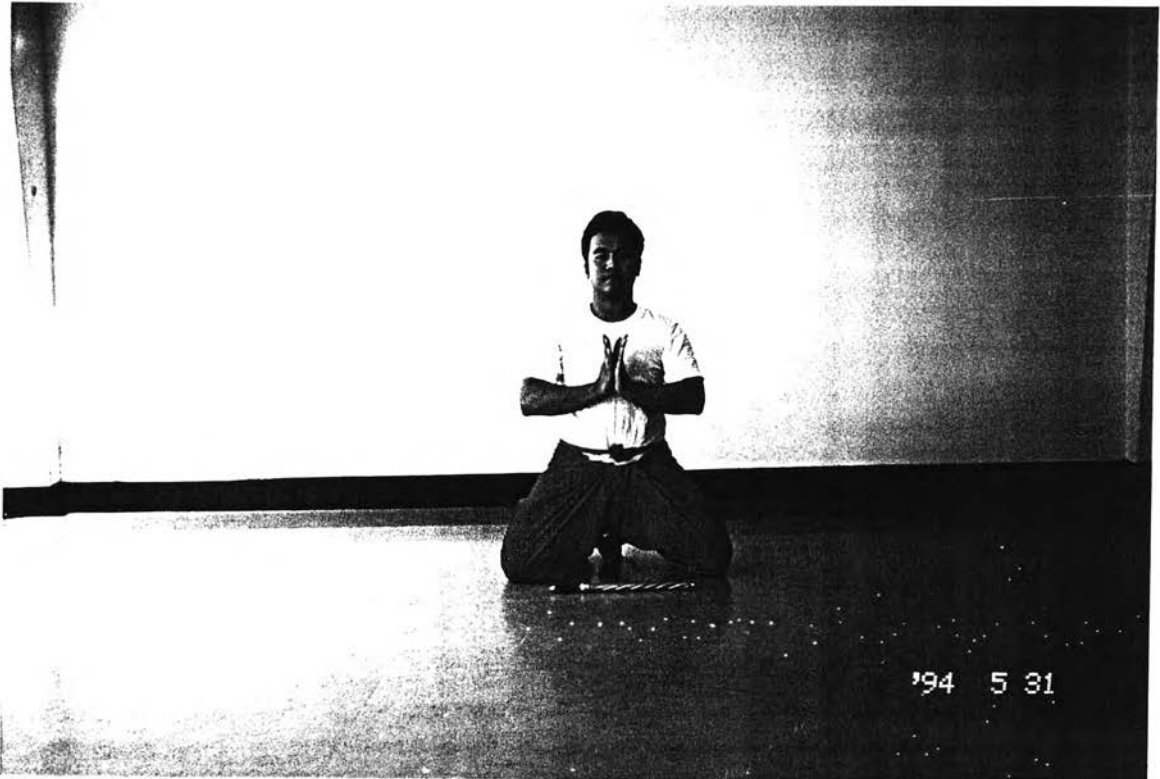
3.2 การฝึกหัดแม่ท่ายักษ์

แม่ท่ายักษ์ในที่นี้คือ ชื่อเรียกกระบวนท่ารำในการฝึกหัดโขนยักษ์เบื้องต้น โดยมีทั้งสิ้น 5 ชุด กระบวนท่ารำ ซึ่งชุดกระบวนท่ารำที่ 1-5 สามารถสลับลำดับการฝึกหัดได้ตามความเหมาะสมของผู้ถ่ายทอด เรียกชื่อชุดกระบวนท่ารำเหล่านี้ว่า แม่ท่าที่ 1 แม่ท่าที่ 2 แม่ท่าที่ 3 แม่ท่าที่ 4 และแม่ท่าที่ 5 ตามลำดับ ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างท่าเฉพาะของกระบวนท่ารำแม่ท่าตามลำดับในการฝึกหัดดังนี้

การฝึกแม่ท่าของยักษ์ทั่วไปหรือยักษ์ผู้ชาย ซึ่งผู้แสดงเป็นตัวยักษ์และตัวอากาศไตต้องฝึกตามขั้นตอน โดยเริ่มต้นตั้งแต่ ท่านั่งไหว้ถวายบังคม และกระบวนท่ารำที่ 1 ถึงกระบวนท่ารำที่ 5 และต่อด้วยกระบวนท่าเชิด* ดังนี้

หมายเหตุ การฝึกแม่ท่ายักษ์ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากวิทยานิพนธ์ หัวข้อ "จารีตการฝึกหัดและการแสดงโขนตัวทศกัณฐ์" โดย นายสมศักดิ์ ทัดดี วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชานาฏศิลป์ สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2539

* กระบวนท่าเชิด หมายถึง ผู้แสดงปฏิบัติกระบวนท่ารำประกอบเพลงหน้าพาทย์เพลงเชิด

ภาพที่ 10 : ทำนั่งไหว้ถวายบังคม

การปฏิบัติ ผู้ฝึกนั่งในลักษณะคุกเข่าห่างกันประมาณ 1 ศอก ลำตัวตั้งตรง มือทั้งสองข้างตั้งวงยักซ์ เปิดปลายคางตามองตรงไปด้านหน้า

จังหวะที่ 1 ผู้ปฏิบัติยืดลำตัวจากล้นเท้าขึ้นประมาณ 1 ฝ่ามือ แล้วยุบตัวลงในตำแหน่งเดิม

จังหวะที่ 2 ผู้ปฏิบัติโน้มลำตัวมาด้านหน้าประมาณ 1 ฝ่ามือจากตำแหน่งเดิม แล้วยกลำตัวเช่นเดียวกับจังหวะที่ 1 พร้อมกับเอามือทั้งสองข้างมาประสานในลักษณะไหว้ตั้งแต่ระดับเอวยกขึ้นมาตั้งไว้ที่บริเวณของตีนผมด้านหน้า ปลายมือทั้งสองเบาะออกจากกัน นิ้วเรียงชิดติดกัน จากนั้นให้หงายลำตัวไปอยู่ในตำแหน่งเดิม แล้วยุบตัวลงในตำแหน่งเดิม

จังหวะที่ 3 ผู้ปฏิบัติยืดและยุบลำตัวอีกครั้ง แล้วจึงนำมือทั้งสองข้างที่ปฏิบัติทำไหว้นั้นลงมาไว้ที่บริเวณกลางลำตัวของผู้ฝึก พร้อมกับปฏิบัติทำยืดยุบของลำตัวอีกครั้ง มือทั้งสองอยู่ในลักษณะของท่าไหว้ เบาะปลายมือทั้งสองข้างออกจากกัน นิ้วหัวแม่มือจะอยู่บริเวณล้นปีของผู้ฝึก

ภาพที่ 11 : ท่า 1

การปฏิบัติ

จังหวะที่ 1 มือขวาถือกระบองฟาดไปด้านหน้าระดับไหล่ แขนเหยียดตั้งขนานกับพื้น พร้อมกับนิ้วที่คืบไม้เปลี่ยนมาเป็นการจับไม้กระบองในลักษณะคว่ำมือ ไม้กระบองอยู่ใต้ฝ่ามือ นิ้วทั้งสี่เรียงชิดติดกัน โดยใช้นิ้วหัวแม่มือคืบไม้กระบองไว้ ไบหนามองตามมือขวา มือซ้ายตั้งวงสูง ไบหนามองตรง

จังหวะที่ 2 ยืดเข้าขวาขึ้นสุดเข้า กระทกลงวางเต็มเหลี่ยม พร้อมกับมือขวาซ้อนหงาย ข้อมืองอศอก กระบองอยู่ในลักษณะเดิม มาไว้ที่บริเวณอก ไบหนามองทางซ้ายเฉียงหูขวา มือซ้ายจะอยู่ในลักษณะตั้งวงสูง

ภาพที่ 12 : ท่า 2

การปฏิบัติ

จังหวะที่ 1 มือขวาดั้งวงล่าง ให้ปลายของกระบองชี้ขึ้นตั้งฉาก จากนั้นยกมือขวาสอดขึ้น ไปตั้งระดับไหล่ งอศอก หักข้อมือลง ให้ปลายกระบองชี้ที่พื้น พร้อมทั้งมือซ้ายลดลงมาตั้งวงล่าง มองทางซ้ายเฉียงไปหุขวา

จังหวะที่ 2 ยืดเข้าขวากระตวางลงเต็มเหลี่ยม นำหน้าอกอยู่ที่เท้าซ้าย ไบหน้ามองทางซ้ายเฉียงหุขวา

ภาพที่ 13 : ท่า 3

การปฏิบัติ

จังหวะที่ 1 มือขวาถือกระบอง ม้วนข้อมือเข้าหาลำตัว ให้ปลายกระบองตั้งขึ้น 1 รอบ ตั้ง
 วงสูงระดับศีรษะ ปลายของกระบองชี้ทางซ้ายเฉียง 45 องศา มือซ้ายหงายข้อมือ งอศอก ห่าง
 จากลำตัวประมาณ 1 ฝ่ามือ (ในลักษณะของท่าผาลา) โบก้นามองทางซ้าย แียงศีรษะทางขวา
 จังหวะที่ 2 ยึดเข้าขวา กระบองวางเท้าซ้าย ลงเต็มเหลี่ยม น้าหนักตัวอยู่ที่เท้าซ้าย

ภาพที่ 14 : ท่า 4

การปฏิบัติ

จังหวะที่ 1 งอแขนขวาเข้าหาลำตัวในลักษณะของท่าผาลาขวา หักข้อมือขวาลงให้ปลาย
กระบองชี้ลงพื้น มือซ้ายตั้งวงสูง โบก้นามองทางซ้าย เอียงศีรษะขวา

จังหวะที่ 2 ยืดเข้าขวา กระบองวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม นำหนักตัวอยู่ที่เท้าซ้าย

ภาพที่ 15 : ท่า 5

การปฏิบัติ

จังหวะที่ 1 มือซ้ายจับคว่ำระดับกลางลำตัว สอดมือขึ้นหงายมือตั้งขึ้น งอศอกตั้งฉาก ระดับไหล่ มือขวากลับกระบองขึ้นตั้งฉาก แขนตั้งระดับไหล่ ไบหน้ามองทางซ้าย เคียงศีรษะทางขวา

จังหวะที่ 2 ยึดเข่าขวา กระทกวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าซ้าย

ภาพที่ 16 : ท่าเซ็ด

การปฏิบัติ

จังหวะที่ 1 มือซ้ายม้วนข้อมือจับเข้าหาลำตัวระดับศีรษะแล้วคลายออกตั้งข้อมือ เหยียดแขนตั้งระดับไหล่ พร้อมเอียงศีรษะทางซ้ายแล้วย้อนตัวมาทางขวา ไบหนามองซ้าย เอียงศีรษะทางขวา มือขวายกขึ้นนอกศอกระดับไหล่ หักข้อมือให้ปลายกระบองชี้ลงที่พื้น

จังหวะที่ 2 ยืดเข้าขวากระทบวางเท้าซ้ายลงเต็มเหลี่ยม น้ำหนักตัวอยู่ที่เท้าซ้าย

จังหวะที่ 3 โย้ลำตัวมาทางขวา พร้อมกับเปิดสันเท้าซ้ายกระแทกสันเท้าขวา ถ่ายน้ำหนักตัวมาทางขวา นับเป็น 1 ครั้ง โย้ลำตัวมาทางซ้ายเปิดสันเท้าขวากระแทกสันเท้าซ้ายลง นับเป็น 2 ครั้ง ปฏิบัติเช่นนี้จนครบ 9 ครั้ง ครั้งที่ 9 จะจบลงที่โย้ลำตัวไปทางซ้ายคือด้านหน้า
หมายเหตุ ไบหน้าและลำคอจะเคลื่อนไหวตามการโย้ของลำตัวทุกครั้ง

ในลำดับต่อไป ผู้วิจัยขอกล่าวถึงการฝึกหัดกิริยาของตัวอักษรเบื้องต้นภายหลังจากที่ผู้ฝึกหัดได้ผ่านขั้นตอนการฝึกหัดกระบวนแม่ท่าเบื้องต้นแล้ว ซึ่งกิริยาของตัวอักษรในที่นี้ได้แก่ การนั่ง และการยืน โดยมีรายละเอียดดังนี้

การนั่ง ของการแสดงโชนประเภทของตัวอักษรจะมีการนั่งอยู่ 2 ชนิด คือ นั่งพับเพียบ และนั่งคุกเข่า

ยักษ์ผู้ชาย

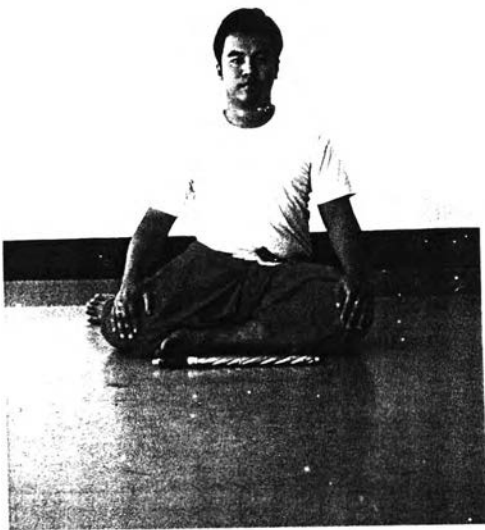
อากาศตไล

ภาพที่ 17 : การนั่งคุกเข่า

การนั่งคุกเข่า คือ การนั่งแบบที่ให้อวัยวะส่วนกันวางทับบริเวณส่วนของส้นเท้าที่ตั้งขึ้นทั้งสองข้าง น้ำหนักอยู่ที่ส้นเท้าทั้งสองข้าง กำหนดให้เข่าทั้งสองข้างห่างกันประมาณ 1 ศอก มือทั้งสองข้างตั้งวางที่หน้าขา

การนั่งคุกเข่าของอากาศตไล เข่าทั้งสองข้างห่างกันประมาณ 2 ศอก เพราะอากาศตไลเป็นยักษ์ผู้ชายกึ่งผู้หญิง

ลักษณะของการนั่งแบบคุกเข่า งอเข่าทั้งสองข้างให้บริเวณเข่านั้นจรดพื้นและให้บริเวณส่วนปลายเท้าบริเวณจมูกเท้าจรดพื้นตั้งส้นเท้าขึ้นให้ทั้งสองเท้าชิดกัน และให้บริเวณก้นทับส้นเท้าทั้งสอง ให้น้ำหนักอยู่ที่ส้นเท้า แยกเข่าทั้งสองข้างออกในลักษณะรูปสามเหลี่ยมแนวลึก ลำตัวตั้งตรง ในลักษณะเดียวกับการนั่งแบบพับเพียบ มือทั้งสองข้างตั้งวาง งอศอก บริเวณหน้าขาทั้งสองข้าง

ยักษ์ผู้ชาย

อากาศไต

ภาพที่ 18 : การนั่งพับเพียบ

การนั่งพับเพียบ คือ การนั่งแบบให้ก้นแนบกับพื้น แยกเข่าทั้งสองข้าง ปลายเท้าขวาส่งไปด้านหลัง

สำหรับการฝึกหัดการนั่งพับเพียบของการแสดงโขนของตัวยักษ์นั้นจะนั่งพับเพียบทางขวา คือ ให้งอเข่าขวาไว้ข้างลำตัว และงอเข่าซ้ายไว้ด้านหน้า ลำตัวตั้งตรง หรือที่เรียกว่า ยึดอกขึ้นตั้งตรง ไบหน้ามองตรงไปด้านหน้า เปิดบริเวณปลายคางขึ้น มือทั้งสองข้างวางคว่ำฝ่ามือไว้บริเวณหน้าขาทั้งสองข้าง เปิดศอกออกด้านข้างลำตัวเล็กน้อย

การนั่งพับเพียบของอากาศไต ควรอยู่ในลักษณะของการนั่งพับเพียบทางขวา โดยขาขวาวางทับขาซ้าย บริเวณน่องเข้าหากันประมาณ 1 คืบ มือทั้งสองข้างวางอยู่บนขาขวา มือซ้ายอยู่ด้านหน้ามือขวา ลำตัวตั้งตรง ไบหล่ำมองตรงไปด้านหน้า

ท่าพัก

ภาพที่ 19 : ท่าชินปัก

ท่าพัก หมายถึง การยืนในท่าพักหรือเรียกว่า ท่าขึ้น โดยการปฏิบัติในระหว่างการรำอย่างช้าตามกระบวนการแล้วเกิดความเมื่อยล้า เหนื่อย ก็จะใช้ท่าขึ้นนี้เป็นการพักจากอาการดังกล่าว ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง จากคำบอกเล่าของ นายทรง ปรานคไพริอ่อน อดีตศิลปินกรมสรรพในรัชกาลที่ 7

วิธีการปฏิบัติจะแบ่งออกเป็น 3 จังหวะต่อจากกระบวนการตั้งเหลี่ยม คือ

1. ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบนิ้วมืองขวาชิดสันเท้าขวา ในลักษณะย่อเข่าทั้งสองข้าง
2. ยกเท้าขวาขึ้นหนีบนิ้วมืองวางในตำแหน่งเดิม ย่อเหลี่ยมแบบเต็มเหลี่ยม
3. ยกเท้าซ้ายขึ้นหนีบนิ้วมืองแล้ววางทอดเท้าไปทางซ้าย เขยียดบริเวณขาทอดตั้งไปด้านข้างปลายเท้าชี้ไปทางซ้าย ย่อเข่าขวาในลักษณะตั้งเหลี่ยมลำตัวตั้งตรง มือทั้งสองข้างตั้งวางในระดับหน้าขา ใบหน้ามองตรงเรียกว่า "ท่าขึ้นทางขวา" ในการปฏิบัติท่าขึ้นพักสามารถปฏิบัติได้ทั้งเท้าซ้ายและเท้าขวา วิธีการปฏิบัติเช่นเดียวกัน

วิธีการสังเกตว่าขึ้นทางใดให้ดูว่าวิธีการปฏิบัติของขาใดตั้งเหลี่ยมให้เรียกขานนั้นว่าขึ้นทางขวาหรือทางซ้ายดังวิธีปฏิบัติดังกล่าวเรียกว่า ขึ้นทางขวา

การยืนท่าขึ้นพักอากาศไตก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน

3.3 การฝึกท่าเฉพาะของอากาศไต

ท่าเฉพาะของอากาศไตที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองตามอุปนิสัยของอากาศไตซึ่งมีจริตกิริยาของผู้หญิงที่แสดงออกมาเมื่อถึงจุดกระตุ้นของจิตใจให้กระทำออกมา เช่น อารมณ์โกรธ การตกใจ เป็นต้น ท่าทางต่าง ๆ ดังจะได้อธิบายดังนี้

ภาพที่ 20 : การเดินลอยหน้า

การปฏิบัติ จังหวะที่ 1 ก้าวเท้าขวามาวางหน้าเท้าซ้ายในลักษณะเฉียงเท้า มือซ้ายจับไว้ที่คาง มือขวาจับไว้ที่ชายพก ไบน์มองทางซ้าย เอียงศีรษะทางซ้ายในลักษณะเสยปลายคางขึ้นเล็กน้อย (ลอยหน้า) ยึดลำตัวขึ้นในขณะที่ก้าวเท้า ยุบตัวเมื่อเปลี่ยนเท้า

จังหวะที่ 2 ก้าวเท้าซ้ายมาวางหน้าเท้าขวาในลักษณะเฉียงเท้า มือซ้ายคลายจับออก หายมือมาเสยคาง ไบน์มองทางขวา เอียงศีรษะทางขวาในลักษณะเสยปลายคางขึ้นเล็กน้อย (ลอยหน้า) ยึดลำตัวขึ้นในขณะที่ก้าวเท้า ยุบตัวเมื่อเปลี่ยนเท้า

การเดินลอยหน้าสามารถปฏิบัติได้หลายครั้ง ซึ่งเป็นท่าพิเศษของตัวอากาศไต

ภาพที่ 21 : ทำเดินเดาะขา

การฝึกทำเดินเดาะขา หมายถึง การเดินในอากัปกริยาอย่างหนึ่งของตัวอักษรที่แสดงถึง อารมณ์โกรธ มีลักษณะคล้ายกับการเดินทั่วไปตามธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งมีการใช้เฉพาะส่วนของ เข่าเป็นหลักทั้งสองข้าง

การปฏิบัติ คือ ก้าวเท้าซ้ายเดินไปข้างหน้าหนึ่งก้าวพร้อมกับห่มเข่าลงหนึ่งครั้งแล้วสปีงตัว ขึ้น 1 ครั้ง ขาขวายกน่องขึ้นแตะกัน มือทั้งสองข้างกำแนบหลวม ๆ ไว้ข้างลำตัววงศอกเล็กน้อย ลำตัวและไหล่จะเอียงตามขาที่เป็นหลัก เช่น เท้าขวาเป็นหลักลำตัวจะบิดมาทางซ้าย กดไหล่ขวา ลงเล็กน้อย ไบหน้ากรอกไปทางซ้ายเล็กน้อย ปฏิบัติเช่นนี้สลับกันไปทั้งสองข้าง การปฏิบัติทำเดิน เดาะขา จะปฏิบัติในท่าที่ต่อจากการต่อสู้จนกระบวนท่าหนึ่งแล้วจะมาปฏิบัติทำต่อไป ประมาณ 4-5 ครั้ง

ภาพที่ 22 : ท่าอวย

การอวย หมายถึง อากัปกิริยาของตัวละคร ซึ่งเกิดขึ้นได้ทุกขณะและทุกประเภทของตัวละคร โดยการปฏิบัติต่อสิ่งที่มาทำให้เกิดความอวย เช่น เกิดความรัก ความชื่น เป็นต้น

การปฏิบัติ คือ นำฝ่ามือขวาขึ้นมาแตะที่บริเวณแก้มข้างขวาเฉียงศีรษะทางขวา ลำตัวเอนขวา น้ำหนักอยู่ที่เท้าซ้าย ในลักษณะยืนแบบหลบเหลี่ยมขวา

การปฏิบัติท่าอวยของอากาศดลมีลักษณะเดียวเท่านั้น สามารถปฏิบัติได้ทั้งข้างซ้ายและข้างขวา ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าหนุมานจะเข้ามาจับกันจับหน้าอกด้านใด ด้านซ้ายก็อวยทางซ้าย ด้านขวาก็อวยทางขวา

หมายเหตุ การปฏิบัติท่าอวยตามจารีตนาฏศิลป์ไทยต้องปฏิบัติทางซ้ายเท่านั้น แต่อากาศดลมีความเป็นพิเศษปรมาจารย์อนุญาตให้อวยทางขวา

3.4 วิธีการต่อหน้าพาทย์เพลงกราวใน ในการรำตรวจพลและเพลงเชิดในการรบ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเพลงหน้าพาทย์สามารถแบ่งตามความสำคัญได้ 3 ประเภท คือ หน้าพาทย์ชั้นสูง หน้าพาทย์กลาง หน้าพาทย์ธรรมดา ในการต่อหน้าพาทย์ นั้นปรมาจารย์ทางด้านนาฏศิลป์ และบรรดานาฏยศิลป์ทางด้านนาฏศิลป์โขงถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้ ผู้ที่จะได้รับการต่อหน้าพาทย์นั้นครูผู้สอนจะต้องให้ผู้เรียนทราบถึงจังหวะของดนตรีที่ใช้ควบคู่ไปกับการรำรำรำ ดังเช่นเพลงกราวใน เป็นเพลงหน้าพาทย์ธรรมดา ที่มีจังหวะของเพลงเป็นของกลองทัดดัง ตูม ตูม ตูม ตูม ๆ ๆ ดังนี้ไปตลอดจนหมดทำนองเพลง จังหวะของเสียงกลองตูม ๆ จำนวน 4 ครั้ง ให้นับว่าเป็น 1 จังหวะผู้รำจะต้องทราบทุกทำนอง ต่อจากนั้นครูผู้ต่อท่าก็จะรำและให้ผู้รำรำตามไปพร้อม ๆ กัน โดยมีได้มีจังหวะเสียงกลองดังกล่าวจนจบกระบวนท่ารำ เรียกว่า “การต่อท่าดิบ”

ท่าดิบ หมายถึง การต่อท่ารำที่ผู้ต่อและผู้รำมีความสัมพันธ์ในการเป็นผู้นำและผู้ตามหรือเลียนแบบให้เหมือนต้นแบบให้มากที่สุด เมื่อสามารถเลียนแบบได้อย่างถูกต้องแล้วผู้ต่อท่ารำก็จะจับท่าให้ถูกต้องตามลักษณะทั้งดงามของท่ารำ

ต่อจากนั้นก็จะมีผู้ฝึกตามจังหวะของกลองโดยการที่ผู้ต่อหน้าพาทย์จะเคาะจังหวะด้วยไม้กรับ 2 อัน เป็นทำนอง ตูม ตูม ตูม ตูม ในการรำรำเป็นทำนองไปจนจบกระบวนท่า และเมื่อผู้รำมีความสามารถในการรำเพลงกราวในที่ใช้ตรวจพลแล้วก็จะเป็นการฟังและการปฏิบัติจากวงปี่พาทย์ที่ใช้ในการแสดงบรรเลงเพลงกราวใน ให้ผู้ปฏิบัติกระบวนท่ารำจนจบเพลง สามารถปฏิบัติได้จำนวนหลายครั้งจนเกิดความชำนาญ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความที่ผู้เรียนจดจำกระบวนท่าและจังหวะของทำนองเพลงได้มากน้อยเพียงไร

ลักษณะของการต่อท่ารำเพลงเชิดที่ใช้ในการเดินทัพและกระบวนท่ารบ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ประเภทเดียวกับเพลงกราวใน คือ เพลงหน้าพาทย์ธรรมดา แต่มีความแตกต่างในเรื่องของจังหวะของกลอง ที่มีการดำเนินทำนองไปเรื่อย ๆ ในทำนอง ตูม ตูม ตูม ตูม ไปจนหมดกระบวนท่าหรือตัวละครเข้าไปในเวที หรือ “ป่องหน้า”^{*}

^{*} สัญลักษณ์ของท่ารำที่กำหนดให้ผู้บรรเลงดนตรีหยุดบรรเลงหรือทอดจังหวะลงเพื่อดำเนินเรื่องต่อไป

3.5 การคัดเลือกผู้แสดง

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงลักษณะของตัวอักษรอากาศไต ผู้วิจัยพบว่าเป็นอักษรที่มีลักษณะกิริยาและบทบาทในการแสดงผสมกันระหว่างอักษรผู้ชายและอักษรผู้หญิงดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น จากลักษณะเฉพาะของตัวอักษรอากาศไตนี้เองส่งผลให้การคัดเลือกผู้แสดงในบทบาทนี้ต้องมีลักษณะดังนี้คือ

1. ผู้ชาย * มีพื้นฐานในการฝึกหัดโขนตัวอักษร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการแสดงและความเหมาะสมตามดุลยพินิจของผู้ถ่ายทอดเป็นสำคัญ
2. รูปร่างไม่สูงและใหญ่ ความสูงประมาณ 150 - 160 ซม. น้ำหนักประมาณ 60 กิโลกรัม ไม่เกิน 80 กิโลกรัม
3. มีปฏิภาณไหวพริบและความจำดี

จากการสัมภาษณ์นายประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ และนายสุดจิตต์ พันธสังข์ ผู้ที่เคยแสดงโขนในบทบาทของตัวอากาศไต และผู้ถ่ายทอดกระบวนท่ารำ ได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับลักษณะผู้แสดงตัวอากาศไตไว้ว่า

“ต้องเป็นผู้ที่มีรูปร่างไม่สูงใหญ่ ซึ่งจะส่งผลเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายและกระบวนท่ารำ กล่าวคือ ถ้าผู้แสดงมีร่างกายสูงใหญ่ จะทำให้ผ้าหม่นนางหรือผ้าที่ทิ้งชายจากด้านหน้าลำตัวบริเวณหัวเข็มขัดหม่นพาดตัวทิ้งชายอีกข้างหนึ่งไปด้านหลังมีสัดส่วนไม่เหมาะสมกับผู้แสดง อาจสั้นหรือยาวเกินไปไม่ได้ส่วน ส่งผลให้กระบวนท่ารำไม่สง่า ผู้แสดงอาจเกิดความกังวลในท่ารำ ขาดความมั่นใจในการแสดง ภาพรวมของการแสดงก็ไม่เหมาะสมได้เช่นกัน³

* จากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลผู้วิจัยพบว่าไม่ปรากฏผู้แสดงเพศหญิงแสดงในบทตัวอักษรอากาศไต

³ สัมภาษณ์ นายสุดจิตต์ พันธสังข์, นาฏยศิลป์ 7 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 18 พฤศจิกายน 2543.

จะเห็นได้ว่า การคัดเลือกผู้แสดงในบทบาทของตัวอากาศไตใจจำเป็นต้องคัดเลือกผู้แสดงโดยรวมคือ เป็นผู้ชาย มีพื้นฐานการฝึกหัดด้วยกษัตริย์ ความสามารถตามดุลยพินิจของผู้ถ่ายทอด ที่สำคัญต้องมีรูปร่างไม่สูงใหญ่ มีปฏิภาณไหวพริบ และความจำในกระบวนท่ารำ ตลอดจนบทบาทของตัวละครได้เป็นอย่างดี

3.6 อุปนิสัยของผู้แสดงเป็น อากาศไตใจ

อุปนิสัย ตามพจนานุกรมไทย 2 ภาษาของ นาย เวียงชัย เขียมวรเมธ กล่าวว่า “ลักษณะพิเศษของจิตใจที่แสดงออกมาในรูปของท่าที และพฤติกรรมที่มีต่อสรรพสิ่งหรือบุคคลอื่น”⁴

อุปนิสัยของผู้แสดงเป็นอากาศไตใจ จึงต้องมีลักษณะนิสัยของคนผู้ที่มีความคล้ายคลึงกับลักษณะของอากาศไตใจ คือ มีลักษณะของความเป็นผู้หญิงที่มีความเข้มแข็งและกิริยาที่มีส่วนขอความเป็นผู้ชาย แข็งกร้าว ของกระบวนท่ารำ เช่น ท่ายืนแบบเต็มเหลี่ยม ท่าเก็บเท้า ท่าโกรธ เป็นต้น ส่วนกระบวนท่ารำลักษณะของผู้หญิง ได้แก่ ท่าอาย ท่ายืนแบบหลบเหลี่ยม เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง อากาศไตใจ เป็นยักษ์ที่ฤทธิ์ในรูปแบบของเทพเจ้าหรือปีศาจ เลื้อเมือง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยคุ้มครองเมืองลงกา มีลักษณะของผู้ที่มีความแข็งแรง น่าเกรงขาม สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถที่จะเป็นเครื่องมือวัดความเป็นลักษณะเฉพาะของผู้แสดงเป็นอากาศไตใจได้ทุกคน แต่ทั้งนี้ผู้แสดงอากาศไตใจจึงต้องมีการฝึกหัดลักษณะอุปนิสัยของอากาศไตใจเสียก่อนเป็นสิ่งสำคัญ จึงทำให้ผู้แสดงสามารถแสดงอุปนิสัยลักษณะของอากาศไตใจออกมาได้มากที่สุด ผู้แสดงเป็นอากาศไตใจจึงต้องศึกษาลักษณะอุปนิสัยและบทบาทของอากาศไตใจที่ใช้ในการแสดงและที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรบรรยายถึงลักษณะของอากาศไตใจ ในบทพระราชนิพนธ์และบทนิพนธ์ต่าง ๆ และทำความเข้าใจถึงลักษณะและอุปนิสัยของอากาศไตใจ และพยายามแสดงออกมาในลักษณะการแสดง และสิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการคัดเลือกผู้แสดงต้องให้สอดคล้องกับลักษณะและอุปนิสัยของอากาศไตใจ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อของการคัดเลือกผู้แสดง

บุคลิกลักษณะของผู้แสดงอากาศไตใจจากการสัมภาษณ์ นายสุจิตต์ พันธุ์สังข์ ได้กล่าวว่า “อากาศไตใจเป็นยักษ์ผู้หญิงที่มีฤทธิ์มากกว่ายักษ์ผู้หญิงทั่วไป มีหน้าที่ดูแลป้องกันเมืองลงกา เป็นเลื้อเมือง ดังนั้น เกล็ดลักษณะของอากาศไตใจอยู่ที่กระบวนท่าที่เป็นยักษ์ผู้ชายและยักษ์ผู้หญิง

⁴ เวียงชัย เขียมวรเมธ, พจนานุกรมไทย 2 ภาษา (กรุงเทพฯ: อักษรพิทยา, 2540), หน้า 1159.

ผสมผสานกัน ดูคล้ายกับที่เรียกว่า “ยักษ์กระเทย” จึงทำให้เป็นลักษณะและอุปนิสัยของอากาศดไล และเป็นผู้มีหน้าที่ดูแลบ้านเมือง ดังนั้นต้องมีการต่อสู้กับศัตรูที่มารุกราน คือ หนุมาน การต่อสู้ นั้นต้องมีความกล้าหาญ หนุมานนั้นเป็นผู้ชายเมื่อต่อสู้ด้วยกันที่มุ่งหวังชัยชนะ จึงทำให้ลักษณะ อุปนิสัย ดุดัน แข็งแรง และขณะเดียวกันลักษณะของผู้หญิงซึ่งเป็นอุปนิสัยตามธรรมชาติของตนเองก็แสดงออกมาในกระบวนท่าที่ปรากฏในกระบวนท่ารำต่าง ๆ เช่น ท่าอายุ ท่าโกรธ ของ อากาศดไล⁵

และอีกท่านหนึ่งที่ได้ให้ความเห็นคือ นายอุดม พึ่งพยอม อดีตรับบทเป็นหนุมานของกรม ศิลปากร กล่าวว่า “เมื่อตอนที่ตนเองได้แสดงเป็นหนุมานรบกับอากาศดไล ผู้แสดงคือ นายฉลาด พุกุลานนท์ ณ โรงละครศิลปากร (โรงเก่า) ซึ่งถูกไฟไหม้ไปเมื่อ 2503 ว่า อากาศดไล นั้นเป็นยักษ์ ผู้หญิงที่มีความกล้าหาญ และมีฤทธิ์ เมื่อพบกับหนุมานเข้าต่อสู้อย่างไม่เกรงกลัวแต่อย่างใด เมื่อหนุมานแก้มจับหน้าอก จับก้น อากาศดไลก็เกิดอาการอายและโกรธตามธรรมชาติของมนุษย์ ผู้หญิงทั่วไป อากาศดไลเป็นยักษ์ที่ไม่มีศัตรูหรือว่าคอยที่จะออกไปต่อสู้นอกเมืองลงกาเหมือนยักษ์ ตื่นอื่นแต่อย่างใด คอยรักษาเมืองลงกาอย่างเดียว

ผู้ที่แสดงอากาศดไล จะต้องอุปนิสัยของยักษ์ผู้หญิงที่มีความกล้าหาญ กระฉับกระเฉง มีความเป็นผู้ชายอยู่ในตัวเอง ซึ่งแตกต่างจากนางยักษ์ทั่วไป เช่น นางสังกัษชา ซึ่งมีแต่ลักษณะ อุปนิสัยของนางยักษ์เพียงอย่างเดียว”⁶

ผู้แสดงตัวอากาศดไลที่ปรากฏตั้งแต่กรมมหรสพในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-เกล้าเจ้าอยู่หัว คือ

- นายทองเริ่ม มงคลนัญ ต่อมาเป็นผู้แสดงของคณะโขนหลวงราชพงษ์ และในปี พ.ศ. 2486 ได้เข้ามาสอนในโรงเรียนนาฏศิลป์ สอนโขนตัวยักษ์และต่อมาได้นำมาถ่ายทอดให้กับ ศิษย์คือ นายประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ ในปัจจุบัน

⁵ สัมภาษณ์ นายสุจิตต์ พันธุ์สังข์, นาฏศิลป์ 7 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์ กรมศิลปากร, วันที่ 16 ธันวาคม 2543.

⁶ สัมภาษณ์ นายอุดม พึ่งพยอม, ผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทยของวิทยาของวิทยาลัยนาฏศิลป์ อ่างทอง กรมศิลปากร, วันที่ 15 ธันวาคม 2543.

ผู้แสดงตัวอากาศตไลของกองมหรสพในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

- นายชลอ พกุลานนท์ ถึงแก่กรรม
- นายฉลาด พกุลานนท์ } ทั้งสองท่านได้มาแสดงให้กับกรมศิลปากร
- นายหม้อย ธารีเรียร } ปัจจุบันถึงแก่กรรม

ผู้แสดงตัวอากาศตไลของกรมศิลปากร

- นายหยัด ช้างทอง ศิลปินแห่งชาติปี พ.ศ. 2532 ถึงแก่กรรม ผู้แสดงชิ้นตัวยักษ์ของคณะ นายพนัส โสहितตจล และเป็นผู้ได้นำบทบาทและรูปแบบการแสดงของอากาศตไลมาถ่ายทอดให้กับศิลปินกรมศิลปากรในปัจจุบัน คือ นายสุจิตต์ พันธุ์สังข์ นายสมชาย อยู่เกิด

- นายฉลาด พกุลานนท์ ถึงแก่กรรม
- นายหม้อย ธารีเรียร ถึงแก่กรรม
- นายยอแสง ภัคดีเทวาท ถึงแก่กรรม
- นายทองสุข จำเริญพฤษ อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์
- นายสุจิตต์ พันธุ์สังข์ นาฏศิลปิน 7 สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์
- นายประดิษฐ์ ศิลปสมบัติ อาจารย์ 2 ระดับ 7 วิทยาลัยนาฏศิลป์
- นายสมชาย อยู่เกิด นาฏศิลปิน 5 สถาบันดุริยางคศิลป์
- นายธรรมบุญ แรงไม่ลด นาฏศิลปิน 4 สถาบันดุริยางคศิลป์

บุคคลทั้ง 12 ท่านที่กล่าวมานี้แล้วแต่เป็นตัวยักษ์ซึ่งเป็นพื้นฐานทั้งสิ้น นอกจากนายฉลาด พกุลานนท์ ซึ่งมีพื้นฐานเป็นลิงแต่มีลักษณะและอุปนิสัยที่คล้ายกับผู้แสดงทั้ง 12 ท่าน จึงได้รับการคัดเลือกให้เป็นตัวอากาศตไล ผู้แสดงทั้งหมดนี้ต้องได้รับการฝึกหัดบทบาทของยักษ์ผู้ชายและเมียที่ได้รับมอบให้แสดงเป็นอากาศตไล จึงต้องมีการฝึกหัดท่ารำของยักษ์ผู้หญิง เช่น ท่ารบ ท่าตรวจพล ท่าเฉพาะต่าง ๆ เช่น ท่าอาย ท่าเดิน ท่ามองต่าง ๆ เป็นต้น

สรุป

การแสดงชิ้นของอากาศตไลซึ่งเป็นยักษ์ที่มีกระบวนการท่ารำของยักษ์ผู้ชายและยักษ์ผู้หญิงผสมผสานกัน ดังนั้นผู้แสดงชิ้นตัวอากาศตไลจะต้องมีการฝึกหัดเบื้องต้น โดยเริ่มจากการฝึกหัดตามขั้นตอนของครูผู้ฝึก การตัดมือ การถีบเหลี่ยม การฝึกหัดเบื้องต้น ตบเข้า ถองสะเอว เต็นเส้า ทั้งหมดนี้จะเป็นการฝึกของการเตรียมความพร้อมในการฝึกหัดแม่ท่ายักษ์ทั้ง 5 ท่า และท่า

เชิด จากนั้นเป็นการฝึกกระบวนท่าเฉพาะบทบาทของอากาศไต คือ การเดินลอยหน้า การยืนหลบเหลี่ยม การนั่งแบบคุกเข่า การนั่งแบบพับเพียบ ตลอดจนวิธีการต่อหน้าพาทย์เพลงกราวในการรำตรวจพล และเพลงเชิดในการรบ

วิธีการคัดเลือกผู้แสดงต้องมีรูปร่างความสูงประมาณ 150 เซนติเมตร น้ำหนักตัวประมาณ 60 กิโลกรัม จึงถือว่าเป็นผู้ที่มีลักษณะได้สัดส่วนของอากาศไต เพราะการแต่งกายนั้นต้องสวมผ้าหม่นนางยักษ์ ถ้าตัวสูงเกินไปจะทำให้ชายผ้าสั้นเหนือข้อพับของเข่าเกินไปทำให้ดูไม่สวยงาม และอีกประการหนึ่งคือผู้แสดงต้องมีปฏิภาณไหวพริบและความจำดีในการจดจำกระบวนท่าและบุคลิกลักษณะของอากาศไตได้เป็นอย่างดี